



Uplynos miestelio centras. Gatvė, vedanti link bažnyčios ir muziejaus

UPYNA

PARENGĖ DANUTĖ MUKIENĖ

Nuotraukos autorės
Uplynos herbas. Dailininkas Rolandas Rimkūnas



Uplyna – Žemaitijos miestelis, to paties pavadinimo Šilalės rajono seniūnijos centras (nuo 1995 m.).

Jei kalbėtume enciklopedijų stiliumi, užtektų puslapio, kad išvar-

dytume visas svarbiausias šio miestelio istorijos datas ir faktus. Tačiau tokios informacijos, kalbant apie šią gyvenvietę, neužtenka.

Uplyną sudaro miestelio senamiestis ir naujoji dalis, besiformuojanti prie kapinių. Miestelio centras čia, kaip ir daugumoje kitų Žemaitijos gyvenviečių, – prie liaudies architektūros stiliaus medinės bažnyčios, kuri konsekruota Švč. Mergelės Marijos vardu. Šalia jos – senas etnografinis pastatas. Iš pirmo žvilgsnio jis ne toks ir didelis, tačiau tiek vertybių, kiek čia saugoma, retai kur viename muziejuje surasi. Įdomiausia tai, kad į jas jokie vagys ir plėšikai nesikėsina. Pirmiausia, matyt, dėl to, kad tik tie, kas jas surinko ir čia saugo, žino jų vertę. Tame pastate, kuris dabar priklauso parapijai, – Uplynos kraštotyrininko, tautodailininko, etno-



Uplynos Švč. Mergelės Marijos bažnyčia



Upynos miestelio naujoji dalis

grafo Klemenso Lovčiko įkurtas Visuomeninis liaudies amatų muziejus. Šiemet, minint Lietuvos valstybės dieną, Lietuvos Respublikos prezidentė K. Lovčiką apdovanojo Vyčio Kryžiaus ordino medaliu. Užsukę į Upyną, K. Lovčiką kartu su jo žmona ir dukra suradome jų gražioje ir taip pat daug kuo muziejų primenančioje sodyboje. Pakalbintas Klemensas maloniai atidarė muziejaus duris.

Visa, kas čia saugoma, surinkta iš Upynos ir jo artimiausių apylinkių, pasak Klemenso, 20 km spinduliu. Pats muziejaus įkūrėjas labiausiai džiaugiasi tais eksponatais, kurie unikaliausi. Su liūdesiu kalbėdamas apie tai, kad daugelio čia saugomų eksponatų pavadinimų ir paskirties jaunoji karta jau nežino, kartu priduria, kad kai kurie iš šių daiktų jau nebuvo naudojami ir jo paties vaikystės metais. Yra čia ir tokių eksponatų, kurių Lietuvoje daugiau nerandama. Apie K. Lovčiko muziejų išsamiau – kitoje mūsų publikacijoje, o dabar prisiminkime svarbiausias Upynos istorijos datas ir įvykius:

Upynos miestelis yra susiformavęs prie Šunijos ir Upynalės (3 km ilgio dešinysis Šunijos–Jūros intakas) upelių santakos ir šalia automagistralės Vilnius–Klaipėda. Nuo čia 21 km pavažiavus į rytus – Šilalė. Nuo Upynos iki Kaltinėnų – 14 km, iki Skaud-

vilės 11 km, Vytogalos, Pilsūdų – 6 km, Ringalių – 8 km.

Upyna – to paties pavadinimo seniūnijos centras. Šiai seniūnijai priklauso 105,6 ha dydžio teritorija, 49 kaimai (Aukštutiškės, Būbliškės, Driežų, Dungerių, Dungeriukų, Dvariškių, Dvarviečių, Dvyliškės I, Dvyliškės, Eželiškių, Gaidėnų, Galvyčių, Gaubčių, Gegužių, Girsteikių, Gudirvių, Juškaičių, Kazokų I, Kliūkių, Kraikų, Lingių, Lingių Fermų, Mankaičių, Miškinių, Naujojo Obelyno, Negėrų, Pabremenio, Paakmenio, Paiekvedžio, Pajėrubynio, Pakoplyčio, Papaukštkalnio, Patulės, Paupynio, Paupio, Pavarsėdžio, Pazimkalnio, Petkalnio, Plaušiniškės, Kalvalių, Paežerių, Rudalių, Rusų Obelyno, Senojo Obelyno, Upynos, Užkalnio, Varsėdžių, Vedrių, Vytogalos Žakaimės) ir Upynos miestelis. Netoli jo – Upynos kaimas. Apylinkėse yra Beržynės, Gaubtinės, Patulynės, Vytogalinės miškai.

Upynos Švč. Mergelės Marijos bažnyčia pastatyta 1835–1836 m., rekonstruota 1913 metais. Vertinga ir prie jos stovinti varpinė bei šventoriaus akmeninė tvora (aptverta 1929 m.) su vartais.

Miestelyje veikia biblioteka, vidurinė mokykla.

Šiose apylinkėse dažnai yra lankoma 50 m aukščio Svystkalnio

(Nukelta į 18 p.)



Upynos liaudies amatų muziejaus ekspozicija įrengta net ir ant pastato, kuriame jis veikia, lauko sieni.



Iš kairės: Uplynos Švč. Mergelės Marijos bažnyčia ir šalia jos esantis Uplynos visuomeninis liaudies amatų muziejus



Iš kairės: Uplynos Švč. Mergelės Marijos bažnyčios šventoriaus ir Uplynos kapinių vartai

(Atkelta iš 17 p.)

regykla (ji yra į pietus nuo Uplynos). Iš šios vietos atsiveria didžiulės ir gražios Žemaitijos panoramos.

Turistų dėmesio sulaukia ir 2 km į šiaurę nuo miestelio esančiose Gudirvėse gulintis valstybės saugomas gamtos paminklas – Gudirvių akmuo. Jis yra buvęs viduriniojo-vėlyvojo geležies amžiaus kapinyno pakraštyje. Istorikai spėja, kad čia – senoji Uplynos gyvenvietės vieta.

Rašytiniuose šaltiniuose (Karšuvos valsčiaus bajorų žemės nuosavybės surašymo akte) Uplyna („Uplynos upelio laukas“, lenkiškai – *pole Uplyna reczki*) paminėta 1554 metais.

Daugiau žinių apie šią vietovę randame 1562 m. Karšuvos valsčiaus (XVI a. Uplyna priklausė šiam valsčiui) inventoriuje. Iš jo sužinome, kad Uplynos kaimui tuo metu priklausė didžiuliai žemės plotai, 48 valakai dirbamos žemės, 10 valakų ganyklų bei kitų žemės ūkio naudmenų.

1663 m. karalius Vladislovas Vaza pasirašė privilegiją, kuri Uplynai suteikė teisę vieną kartą per savaitę (trečiadieniais) rengti turgus ir du kartus per metus – prekymečius. Kartu su šia privilegija Uplyna įgijo ir miestelio statusą. Privilegija atnaujinta 1722 bei 1775 metais.

Uplyna ir jos apylinkės labai nukentėjo Švedų karo ir jį lydėjusio maro bei gaisrų metu. 1711 m. ši gyvenvietė buvo įtraukta į tuščių miestelių sąrašą.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais Uplyna priklausė Karšuvos pavietui. Tuo laiku ją kelis kartus niokojo gaisrai.

Lietuvos–Lenkijos valstybės laikais Uplyna turėjo karališkojo dvaro statusą.

1688 m. Uplynoje pastatyta pirmoji katalikų bažnyčia. Ji yra buvusios Šilalės, Kaltinėnų, Girdiškės parapijos filija.

1706 m. Uplynoje vietoje 1705 m. sudegusios pastatyta nauja katalikų bažnyčia.

XVIII a. Uplyna priklausė Lenkijos karaliaus rūmų šembelionui Aleksandrui Puzinui.

XIX a. pab. – XX a. pr. Uplyna priklausė Skaudvilės valsčiui.

1835–1836 m. vietoje 1834 m. sudegusios pastatyta medinė Švč. Mergelės Marijos bažnyčia. Jai varpai buvo atvežti iš Raseinių karmelitų bažnyčios.

1848 m. Uplynoje siautė choleros epidemija.

1847 m. Uplynoje buvo 300 gyventojų, 1923 m. – 284, 1959 m. – 122, 1979 m. – 485, 2001 m. – 409, 2005 m. – 423.

1913 m. rekonstruota (padidinta) Uplynos Švč. Mergelės Marijos bažnyčia. 1926 m. įkurta Uplynos parapija.

XX a. vid. Uplyna buvo Uplynos valsčiaus centras.

2009 m. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu patvirtintas Uplynos herbas (sukūrė dailininkas Rolandas Rimkūnas).

NUGRIMZDĘS MIESTELIS IR SMUKLĖ

JUOZAS MICKEVIČIUS

Paupinio kaime (netoli Upynos miestelio, Šilalės r.) yra tokia bala, kurią iš visų pusių supa kalnai. Žmonės kalba, kad jos vietoje buvusi smuklė. Ji esanti nugrimzdusi. Taip atsitikę dėl to, kad vieną Velykų rytą, kai kunigas ir visi žmonės per Prisikėlimą ėjo aplink bažnyčią, giedodami iškilmių giesmes, latrai smuklėje nutarė pasityčioti iš kunigo ir žmonių giesmių. Visi smuklėje buvę girtuokliai, pasiėmę degtinės butelius, taureles, kačergą ir pamėgdžiodami kunigą, ėmę dainuoti šventas Prisikėlimo giesmes. Tie latrai tąsyk garbinę smuklę – jie laikę ją bažnyčia ir taip Katalikų bažnyčią ir Dievą išjuokė, išniekino. Už tai Dievas supykęs ir nubaudęs visą miestelį: tą patį Velykų rytą atsivėrusi žemė ir smuklę bei miestelį prarijusi kiaurymė. Jų vietoje likęs tik vandens pripildytas įdubimas. Vėliau toje vietoje atsiradusi bala, ėmusios augti viksvos. Seniau toje baloje dar buvusi skylė, per kurią vaikai akmenis mėtydavę ir girdėdavę duslų balsą, kuris atsimušdavęs į žemę prasmegusius pastatus. Tas įdubimas dabar esąs apaugęs jaunais berželiais. Šalia balos esančiame kalne žmonės, kasdami bulvių rūsius, seniau iškasdavę žmogaus kaulų. Tai rodo, kad čia galėjo būti kapinės.

Papasakojo 80 metų amžiaus A. Kvietkienė, gyvenusi Paupyno kaime. 1942 m. birželio 24 d. užrašė Astrauskaitė

UPYNOS SENKAPIS

JUOZAS MICKEVIČIUS

Šilalės rajone gausu piliakalnių ir senkapių. Iki dabar (rašyta apie 1936–1938 m. – red. p.) šie senovės paminklai nebuvo kasinėjami. Pavieniai archeologiniai radiniai šiose istorinėse vietovėse būdavo randami ūkininkams atliekant įvairius darbus. Vėliau tie radiniai kartais patekdavo į Kauno, Šiaulių ar Vilniaus muziejus. Pastaruoju metu (XX a. II p. – red. p.) nemažai tokių radinių surinko Šilalės rajono Liaudies švietimo skyriaus Metodinio kabineto vedėjas Vladas Statkevičius ir kiti rajono kraštotyrininkai. Rinkdami senienas, jie išaiškino keletą iki šiol nežinomų senovinių kapinynų.

Vienas tokių kapinynų aptiktas Upynoje. Jis yra į pietus nuo miestelio, ant aukštos kalvos, šalia B. Leškio sodybos. Šioje kalvo-



Upynos kraštotyrininko, muziejinininko, tautodailininko Klemenso Lovčiko sodybos fragmentas

je dar XX a. pr. buvo kasamas žvyras. Ne vieną dešimtmetį kaimo gyventojai čia sodindavo bulves. Dirbdami apylinkės gyventojai rasdavo įvairių senienų: geležinių iečių, antgalių, peilių, žalvarinių apyrankių, segių, kryželių ir kt. Vėliau, pradėjus arti lauką, taip pat būdavo randama nemažai įvairių papuošalų. Tačiau į šiuos radinius niekas nekreipdavo dėmesio, niekas jų nerinkdavo ir jų nesaugodavo. Nė vienas iš šių radinių nepateko ir į muziejų. Upynos senkapis ilgą laiką archeologams buvo nežinomas. Išgirdęs apie radinius, V. Statkevičius vieną pavasarį aplankė kapinyno vietą ir dirbamame lauke surado nemažai įvairių aplaužytų senienų. Apie radinius jis pranešė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutui. Šio instituto ir Lietuvos TSR valstybinio istorijos etnografijos muziejaus archeologai su būreliu Upynos vidurinės mokyklos mokinių ištyrė dalį šio kapinyno.

Ištirtame plote rasti 106 X–XI a. kapai. Vienas žmogus palaidotas sudegintas, o kiti nesudeginti. Tai rodo, kad X–XI a. mirusiųjų deginimo paprotys tarp Upynos senųjų gyventojų dar buvo retas reiškinys. Jis skverbėsi iš į rytus ir į pietus esančių rajonų, kur tuo metu mirusiųjų deginimo paprotys jau buvo įleidęs šaknis.

Dėl grunto savybių nedegintų mirusiųjų kaulai rasti beveik visiškai sunykę. Buvo išlikę tik gabaliukai kaulų, kurie lietėsi su žalvariniais papuošalais, todėl juos persunkė žalvario rūdys. Mirusieji buvo užkasti nevienodame gylyje. Jie gulėjo galvomis į rytus, šiaurę, vakarus, net ir į pietus. Dalis mirusiųjų buvo palaidota skobtiniuose karstuose.

Pagal to meto papročius mirusiesiems į kapą būdavo dedamos įkapės: vyrams – ginklai ir kai kurie darbo įrankiai, moterims – papuošalai.

Kaip matyti iš rastų ginklų, čia buvo palaidoti 46 vyrai, 31 moteris, o 22 kapuose, kaip matyti iš mažų duobių ir smulkių papuošalų, – vaikai. Likusieji 7 kapai buvo prieš tai apardyti arba mirusieji palaidoti be įkapių, todėl kasinėjimų metu buvo neįmanoma nustatyti vyrų čia kapai ar moterų.

Mirusiems vyrams prie kairiojo arba dešiniojo šono būdavo dedama po vieną arba dvi ietis su geležiniais antgaliais. Įvairaus dydžio iečių antgaliai rasti gana gerai išsilaikę.

Upynos kapinyne vyrų kapuose surasta apie 70 ietigalių. Dauguma jų nukalti vietinių kalvių, keletas yra iš Skandinavijos (tai senovės vikingų gaminiai). Du turtingesni kariai buvo palaidoti kartu su dideliais, tiesiais, beveik metro ilgio kalavijais medinėse makštyse.

(Nukelta į 20 p.)

Ž E M A I Č I Ū Ž E M Ė ■ 2010/3